

Dongen

Wandelen in en rond kunstenaarskolonies

Het Brabantse dorp Dongen aan het riviertje de Donge oefende door zijn zandduinen, bosrijke omgeving, pittoreske boerderijen en authentiek ogende bevolking al heel vroeg grote aantrekkingskracht uit op talloze schilders. Op het grensgebied van zand en klei lag een dorpje dat voldeed aan hun nostalgische beeld van hoe Nederland vroeger geweest moest zijn. Een echte kunstenaarskolonie is het echter nooit geworden. Alle kunstenaars verbleven enige tijd in de paar herbergen of hotels die Dongen rijk was. Toch waren dat niet de minste kunstenaars, zoals August Allebé, de latere hoogleraar-directeur aan de Amsterdamse Rijksacademie, Jozef Israëls, de nestor van de Haagse School, de Duitse schilder Max Liebermann en de unieke schilderes Suze Robertson. Zelfs de Amerikaanse schilder Eastman Johnson reisde speciaal naar Dongen om 'oude taferelen' vast te leggen. De eerste die Dongen 'ontdekte' was Constant Huijsmans, tekenleraar aan de Militaire Academie in het nabijgelegen Breda, die er gelegerd was tijdens de Belgische Opstand in 1830.

De wandeling begint midden in Dongen, dat tegen het einde van de negentiende eeuw in snel tempo moderniseerde. Ambachten verdwenen en het dorp werd een industrieel plaatsje met stinkende fabrieken, vooral leerlooierijen en schoenmakerijen. Villa's van de rijke fabriekseigenaren worden nu afgewisseld door moderne huizen en winkels. Rond de oude protestantse kerk is nog goed te zien hoe het dorp ten tijde van de kunstenaars was. Na een mooie wandeling door de bossen keer je weer terug naar het dorp.

Historisch beeldmateriaal, vooral schilderijen, staan in de wandelgids Naar de natuur. Wandelen in en rond kunstenaarskolonies

Routebeschrijving

1. Je start de wandeling op het parkeerterrein van het Wilhelminaplein, dat tot 1932 een enorme zandverstuiving was en in het kader van de werkverschaffing in de crisistijd werd afgegraven. Loop over het brede pad met de klok mee om het grasveld heen. Overal langs het plein en het daarbij aansluitende Park Vredeoord staan houten beelden van Ton Bresser die markante Dongenaren voorstellen. Het eerste beeld dat je tegenkomt, is een kantwerkster en het tweede Pietje Verhoef, een favoriet model van de schilders (A).

A. 'Heksenland'

Ten tijde van de kunstenaarskolonie speelde bijgeloof nog een grote rol op het Brabantse platteland. Zo werden op de muren van veel boerderijen naast de deur tekens gekalkt om boze geesten af te weren (goed te zien op het schilderij Buurpraatje van August Allebé).

Allebé noemde daarom de streek rond Dongen het 'heksenland'. Hij speelde hier als eerste op in door een oude boerenvrouw, Petronilla Verhoeven beter bekend als Pietje Verhoef, als waarzegster of toverkol af te beelden. Na hem zochten meerdere kunstenaars de vrouw op als typisch voor de streek. Zij voldeed met haar gekromde rug en eenvoudige kleding met muts aan wat de schilders ideaal vonden. Zij beeldden haar af, terwijl zij aan een spinnenwiel zat of hout sprokkelde, zoals in het schilderij van Petrus van der Velden dat duidelijk een sprookjesachtige sfeer oproept. Van der Velden schilderde haar in de stuifzandduinen ten oosten van Dongen, die vroeger een geheel vormden met de Loonse en Drunense Duinen.

2. Aan het eind van het pad, waar het beeldje van Pietje Verhoef staat, steek je het fietspad over en loop je RD het Park Vredeoord in langs de Bevrijdingskapel aan je rechterhand. Dit park bestond oorspronkelijk uit twee tuinen. Links was die van de villa Vredeoord van de rijke leerfabrikant en Tweede Kamerlid Bressers uit 1903, nu een hotel en café-restaurant. Rechts was de tuin van Hotel Muis Sacrum uit 1880, waar ook veel schilders verbleven en samenkwamen. Dat hotel is afgebroken en in de plaats daarvan is het culturele centrum, de Cammeleur gekomen. Loop door het park door de voetgangerssluis links langs de villa naar de Hoge Ham, een straat met nog meer kapitale villa's. Ga daar LA. Loop de Hoge Ham af tot de tweede kruising met aan je linkerhand de Sint Laurentius kerk. Deze koepelkerk is door Joseph Cuypers (een zoon van de bekende architect Pierre Cuypers) ontworpen toen de eerdere Laurentiuskerk in 1917 afbrandde. De hoge toren van de oude kerk bepaalde lange tijd het silhouet van Dongen en staat op menig schilderij. Ga bij de kerk LA (Gasthuisstraat).
3. Bij de rotonde ga je LA de Kardinaal van Rossumstraat in. Ga bij de eerste kruising met verkeerslichten LA en dan kom je op het driehoekige Oranjeplein, dat een uitloper vormde van de stuifzandduinen van de Turkenberg (Wilhelminaplein). Sla daar direct RA. Je komt uit op de Geer, de benaming voor een bundeling van karrensporen door het stuifzand. Toen hier in 1930 vooral arbeiderswoningen werden gebouwd, werd ook de Geer verhard. Loop de straat uit en sla aan het einde RA. Bij de kruising steek je links over en ga je opnieuw de Kardinaal van Rossumstraat in. Nu loop je de schoenmakershistorie in: ooit vormde Dongen met de Langstraat het centrum van de Nederlandse schoen- en lederindustrie (B). Aan het einde zie je aan je rechterhand de voormalige schoenenfabriek Smits (nu een appartementencomplex).

B. Ambachtelijk Dongen en Suze Robertson

Oorspronkelijk was het schoenmaken een ambachtelijk vak dat aan huis beoefend werd. Veel schilders hebben dat traditionele ambacht nog net in Dongen vastgelegd. Soms schilderden zij de sombere, grauwe schoenmakerswerkplaatsen of een schoenmakersgezin aan de maaltijd met aardappelen, zoals Jozef Israëls. Hij inspireerde daarmee Vincent van Gogh tot zijn beroemde schilderij De aardappeleters. Ook Suze Robertson richtte zich op de schoenmakers en hun gezinnen. Zij is met haar donkere schilderijen en grove penseelstreken een belangrijke voorloper van de Nederlandse moderne kunst en is om die reden wel vergeleken met Vincent van Gogh. Oorspronkelijk werkte Suze Robertson als tekenlerares bij een meisjesschool in Amsterdam. In haar vrije uren bezocht ze de Rijksacademie van Beeldende Kunsten. Maar vanaf 1883 stortte zij zich volledig op het schilderen: 'Toen ben ik er op 'n goeden dag maar eens op uit getrokken, naar buiten. Ik ging naar Dongen.'

4. Je komt uit op de Kerkstraat met de Oude Kerk, een protestantse kerk die al in 1922 geen predikant meer had. De Kerkstraat is een van de oudste straten en ademt nog de sfeer van de tijd dat de schilders voor het eerst in Dongen kwamen. Loop RD over de kinderhoofdjes met de klok mee om de kerk. De kerk is een halve ruïne: de torenspits is destijds door de Fransen in 1810 afgebroken om er een optische telegraafverbinding met Parijs te vestigen en het dak van het schip is ingestort tijdens een zware storm in 1928. Na de rondgang sla je LA de Kerkstraat in. Op nummer 33 bevindt zich het Museum de Looierij, gevestigd in een honderd jaar oude leerlooierij. De collectie omvat de geschiedenis van leven, wonen en werken in Dongen vanaf de prehistorie met op de bovenste verdieping aandacht voor de schilders van Dongen.
5. Aan het einde van de Kerkstraat staat het gebouw van de oude schoen- en lederfabriek Vermeulen (tegenwoordig een grote schoenenwinkel). Daar sla je LA, Heuvelstraat. Aan de Heuvelstraat 6 bevindt zich een van de oudste gebouwen van Dongen. De oude boerderij dateert waarschijnlijk uit de zeventiende eeuw en heeft ook gefungeerd als herberg De Gekroonde Swaen. Hier is ook goed te zien hoe de industriële ontwikkeling het straatbeeld veranderde. Door de komst van de stoommachine ontstonden grote leer- en schoenfabrieken, zoals aan de overkant. Dat is nu een gastatelier voor kunstenaars, genoemd naar Vrouw Muskens (C).

C. Vrouw Muskens

Een ander geliefd model van de schilders was Antonia Muskens, 'Vrouw Muskens', met haar typisch Dongense muts. Zij was waardin van de herberg van de familie, waar de meeste schilders onderdak kregen en die in 1986 volledig door een brand is verwoest. Bekende schilders als Jozef Israëls en Augustus Allebé namen hun intrek in deze herberg. Allebé stalde er zijn schildersspullen, als hij weer naar Amsterdam ging. Erg luxe was het er niet. Jan Veth, die in het hotel verbleef, schreef aan zijn vrouw: 'Je begrijpt dat Hotel een zeer weidsche titel is voor dit landlogementje.'

6. Ga via het bruggetje de Donge over. Op het driehoekige plein aan de rechterkant ligt de plek waar het dorp naar alle waarschijnlijk is ontstaan vanwege een doorwaadbare plaats in de rivier. Ga steeds RD (Rijensestraatweg) en neem bij het bord Doorgaand verkeer het asfaltpad achter de bomenrij. Sla bij het Wilhelminakanaal (dat er nog niet was ten tijde van de kunstenaars) RA. Steek via de brug het kanaal over (rechts bevindt zich een trap). Ga aan de andere kant LA het trappetje af en loop onder de brug door. Ga daarna LA een onverharde weg op. Bij de bomen neem je rechts het iets hoger gelegen bospad. Loop dat pad steeds RD tot het begin van een grote zandverstuiving aan je linkerhand. Je bevindt je nu in de Boswachterij Dorst (D).

D. Militairen op bivak en Constant Huijsmans

Tijdens de Belgische Opstand van 1830 werden de bossen in de buurt van Breda en Dongen lange tijd bezet door talloze militairen die ervoor moesten zorgen dat Brabant deel bleef uitmaken van het nieuw gestichte Koninkrijk der Nederlanden. Zo werd het eens vergeten 'wingewest' opnieuw 'ontdekt'. Als tijdverdrijf legden verschillende militairen de omgeving in tekeningen vast. Een van hen was de Bredase kunstschilder Constant Huijsmans. Hij onderbrak zijn studie aan de kunstacademie in Antwerpen om deel te nemen aan de grensbewaking. Hij maakte verschillende schilderijen van soldaten op bivak. In 1836 volgde hij zijn vader op als tekenleraar van de Koninklijke Militaire Academie in Breda. Dertig jaar later werd hij leraar aan de HBS in Tilburg, waar Vincent van Gogh een van zijn leerlingen was. Hij was ook een bekende tekenpedagoog. In 1840 gaf hij zijn eerste tekenmethode, Het Landschap, uit die een groot succes bleek te zijn en snel uitverkocht raakte.

7. Steek de zandverstuiving in de lengte over en doorkruis aan het einde de bosjes. Aan het eind op de T-splitsing ga je LA en direct daarna RA. Na een knik naar rechts volg je dit pad RD. Negeer de afslagen naar links en rechts. Sla bij de kruising LA. Steek de kruising met een fietspad over en ga bij het eerste pad LA. Ga aan het eind bij de T-splitsing RA. Ga steeds RD tot de kruising met verhard fietspad. Ga LA langs het open (mais)veld aan je rechterhand. Ga met het verharde pad mee LA. Dit pad ga je steeds RD, onderweg passeer je aan je linkerhand een kunstig gebouwde duiventil (een zgn. Folly Colombier). Aan het einde kom je op een brede dreef (Moerkensdreef) met rechts een kleine parkeerplaats. Daar ga je RD het bos in en sla je direct RA. Uiteindelijk kom je weer uit bij de brug over het kanaal. Die steek je over en je gaat aan de overkant de trap af. Daar neem je het pad langs het kanaal aan je rechterhand. Negeer de eerste mogelijkheid na de sportvelden aan je linkerhand (bij paaltje 30) om LA de Kanaaldijk af te gaan. Blijf op de Kanaaldijk lopen tot de volgende mogelijkheid na het sluisje aan je linkerhand. Daar ga je heel kort LA en direct RA over het smalle graspad vóór de sloot met de bomen van de Kanaaldijk aan je rechterhand. Loop door tot het brede pad aan het einde van de atletiekbaan. Sla LA en ga aan het einde RA, tegelpad. Loop RD langs de sportvelden tot dit pad uitkomt op de Hertog Janstraat. Daar sla je kort RA en loop je LA de Willem van Duvenvoordestraat in. Sla aan het einde van de straat RA (Julianastraat). Op de kruising met de Wilhelminastraat ga je LA. Aan het einde kom je uit op de Tramstraat. Daar sla je kort RA en direct LA. Dan loop je RD naar het beginpunt van de wandeling op het Wilhelminaplein.

Praktische informatie

Historisch beeldmateriaal, vooral schilderijen, staan in de wandelgids Naar de natuur. Wandelen in en rond kunstenaarskolonies

Museum

De Looierij, Kerkstraat 33, Dongen

Deze wandeling staat ook in 'Naar de natuur', wandelen in en rond kunstenaarskolonies. Deze wandelgids wordt uitgegeven bij Uitgeverij Gegarandeerd Onregelmatig. De gids is te bestellen op www.gegarandeerdonregelmatig.nl .
